

[Documents de treball 1

[La promoció de les llengües minoritàries a la Federació Russa i la prevenció de conflictes interètnics : el cas de Calmúquia

Marc Leprêtre

Any: 2001

[La promoció de les llengües minoritàries a Rússia i la prevenció de conflictes interètnics: el cas de Calmúquia

Marc Leprêtre¹

Introducció

Els esdeveniments que tenen lloc al Caucas des de 1994, amb dues guerres russo-txetxenes consecutives (incloent-hi una invasió fallida de Daguestan) demostren la necessitat imperiosa de resoldre i prevenir els conflictes interètnics per tal de garantir un nivell mínim de benestar a les poblacions locals, i satisfer les seves aspiracions. De més a més, també és urgent assegurar una correcta gestió de la diversitat ètnica, lingüística, religiosa i cultural a fi i efecte d'evitar que s'extinguin les vindicacions de caire violent i es multipliquin els conflictes interètnics a la perifèria de la Federació Russa.² Per consegüent, és fonamental implicar les minories lingüístiques i culturals de Rússia en la formulació, l'adopció, l'aplicació i l'avaluació de les polítiques de protecció i de promoció dels seus drets, i això tant a nivell internacional com nacional i local. La participació efectiva d'aquestes comunitats constitueix un element necessari per a una millor gestió dels recursos humans, socials i econòmics de la regió, i també per a l'exercici d'un millor control sobre les accions dels governs locals a fi i efecte de garantir la igualtat de drets i la no-discriminació per a tots els actors implicats. Òbviament, la gran varietat d'aspiracions i l'enorme complexitat ètnica i cultural de la regió requereixen que s'identifiquin de manera rigorosa i adequada els mecanismes més pertinents per a crear les condicions necessàries que impulsin una participació real i efectiva de les poblacions locals en els afers públics, d'acord amb les particularitats de cadascuna de les repúbliques. Ara bé, aquesta participació només serà possible dins d'un context que respecti els valors universals dels drets humans, incloent-hi els drets culturals, socials i econòmics, com a condició *sine qua non* per a l'exercici d'aquests i altres drets. És d'extrema urgència, entre d'altres coses, que les regions perifèriques de Rússia puguin procedir al disseny i a l'aplicació d'estratègies rellevants en matèria de promoció de les llengües i de les cultures autòctones, de construcció de societats civils i de prevenció dels conflictes interètnics amb vistes a garantir el desenvolupament de les llengües minoritàries, l'increment de les activitats econòmiques i la millora de les condicions de vida, l'enfortiment de les xarxes socials locals, la consolidació d'unes societats civils emergents i un desenvolupament local sostenible. Així, per exemple, la major part del Caucas del Nord i de les repúbliques siberianes de Tuva, Khakassia i Buriàtia estan patint processos de desertificació progressiva, situació té que el seu punt més perillós a la república de Calmúquia.

Al meu entendre, la promoció de les llengües autòctones i l'enfortiment de les societats civils han de tenir com a principal objectiu l'increment de les relacions entre democràcia i identitat nacional: la promoció de valors com ara la tolerància, l'establiment de sistemes educatius que difonguin missatges de coexistència pacífica i comprensió mútua, basats en les identitats culturals més que no en les identitats nacionals, i la posada en marxa d'activitats destinades a dinamitzar el desenvolupament local constitueixen uns elements indispensables per a potenciar la prevenció dels conflictes i millorar el benestar de les poblacions perifèriques de Rússia.

En definitiva, el foment de la coexistència pacífica, d'un multiculturalisme harmònic i del desenvolupament sostenible són els principals reptes als quals han de fer front avui dia les regions de Rússia, molt especialment les del Caucas del Nord. Per tal de garantir-ne el desenvolupament, cal posar en marxa actuacions creïbles i efectives amb vistes a reforçar els lligams entre les poblacions autòctones i les regions i institucions europees (molt especialment la UE), així com amb les ONG que poden desenvolupar un doble paper de mediadors i de promotors per ajudar els agents socials locals a dissenyar i aplicar iniciatives flexibles i realistes a partir dels seus propis recursos. Només així podrem evitar que Rússia i Europa pateixin noves guerres com les de Kosovo i Txetxènia.

Finalment, s'ha triat la república de Calmúquia per exemplificar els processos de promoció de la llengua autòctona i de prevenció de conflictes interètnics atès que:

- a) es tracta d'una república relativament homogènia des del punt de vista etnolingüístic, ja que més del 80% de la població es reparteix entre autòctons (45%) i russos (38%);
- b) és coneguda per la seva tolerància en matèria de diversitat lingüística, cultural i religiosa;
- c) les seves autoritats mantenen bones relacions amb les altres repúbliques autònomes i amb el govern federal;
- d) la seva posició geogràfica a les portes del Caucas, l'origen asiàtic de la població autòctona i el profund arrelament de la cultura tradicional en la societat la converteixen en una cruïlla de nacionalitats única a Rússia;
- e) tot i que la seva llengua nacional està en greu perill d'extinció, el govern de la república esmerça una gran quantitat d'esforços per a la seva conservació; i
- f) la flexibilitat de les autoritats locals i el dinamisme de la societat civil emergent.

1. Les tensions interètniques a la Federació russa en l'espai post-soviètic

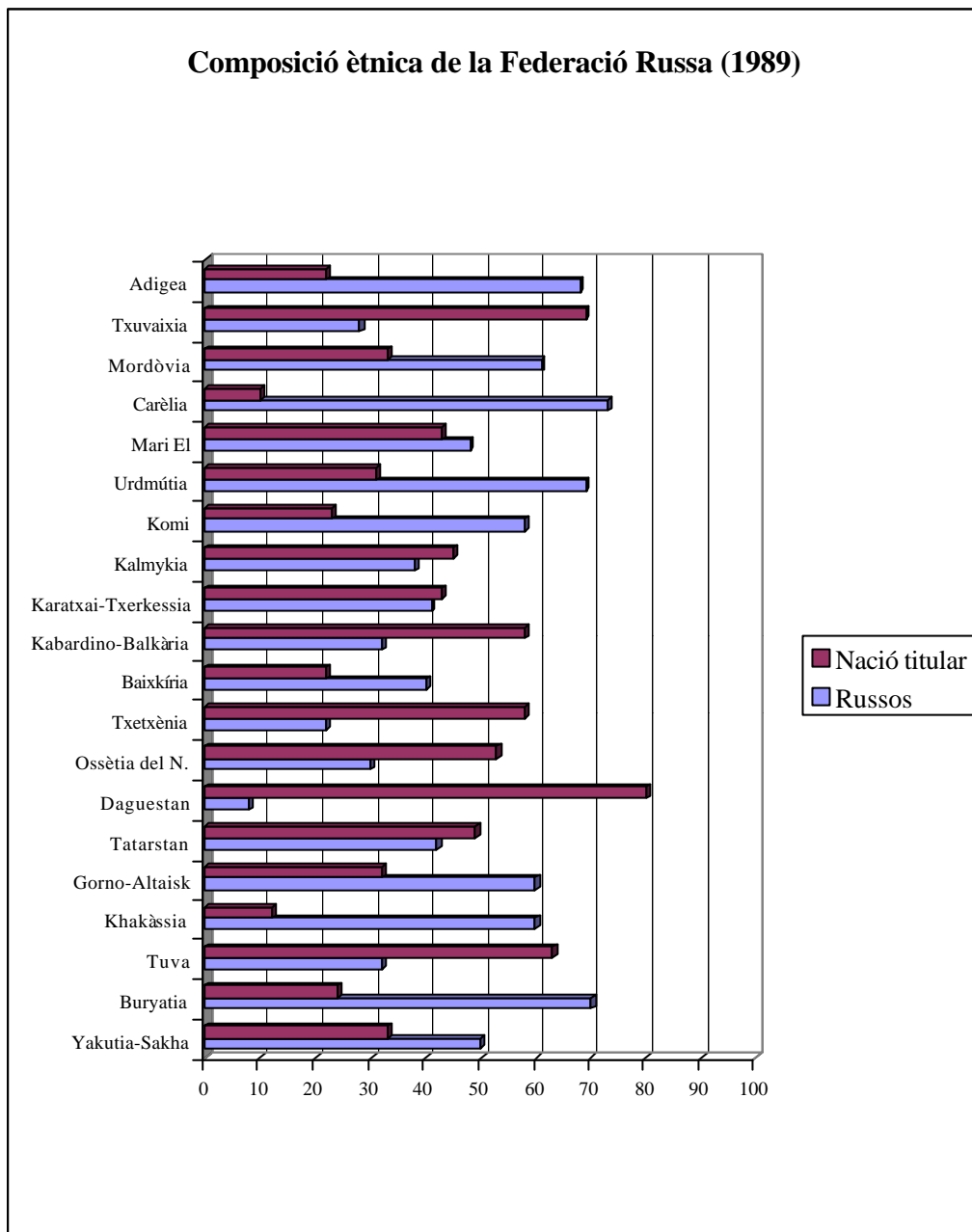
El desmembrament de la Unió Soviètica i l'augment de les tensions interètniques dins de la mateixa Federació russa suposaren la intensificació de la crisi d'identitat russa que s'havia anat desenvolupant al llarg del procés de construcció del patriotisme rus a partir de mitjans dels anys trenta. Els primers signes de tensió coincidiren amb les declaracions de sobirania de les repúbliques autònomes de Mari El, dels Komis i de Tatarstan durant l'estiu de 1990. Aquestes declaracions de sobirania constituïren un intent de forçar les autoritats federals a atorgar un nivell més alt d'autonomia que permetés a les autoritats locals controlar i gestionar els seus recursos naturals (diamants, petroli, gas, indústries fusteres) per tal de tenir un accés directe als mercats exteriors. Les negociacions començades amb vistes a la signatura del Tractat de la Unió de 1991 acceleraren aquest procés de tal manera que no només les setze repúbliques autònomes de la RSFSR³ es declararen sobiranes, sinó que també ho feren les regions autònomes de Birobidjan, Karatxai-Txerkèssia, Khakàssia, de Gorno-Altai i Adigea, que reclamaren la seva reconversió en repúbliques autònomes. D'altra banda, com ja havia estat el cas a principis dels anys vint, sorgiren noves entitats territorials, sense cap base legal, constituïdes a partir de decisions unilaterals preses pels soviets locals: l'associació Gran Volga (districtes d'Astrakhan, Volgograd, Ulianovsk, Nizhni-Novgorod i les repúbliques autònomes de Tatarstan, Txuvaixia i Mordòvia); l'associació Gran Ural (districtes d'Orenburg, Ekaterinburg, Perm i les repúbliques autònomes de Baixkíria i dels Udmurts); l'associació Extrem-Orient (districtes de Khabarovsk, Sakhalin, Kamtxatka i la regió autònoma del Birobidjan); l'associació de les ciutats del sud de Rússia integrada per totes les ciutats del sud de Rússia més Krasnodar i Astrakhan; les antigues regions autònomes abans esmentades i reconvertides en repúbliques autònomes; la república independent de Txetxènia; i, finalment, el districte de Tiúmen. Així, doncs, Rússia es trobà confrontada, com el conjunt de l'Estat soviètic, a un procés de desintegració territorial, econòmica i social que tingué unes conseqüències determinants sobre la configuració d'una nova identitat nacional que, per primera vegada des de l'Edat mitjana, havia de dissociar els conceptes d'Imperi i d'Estat. Per consegüent la nació russa es veu actualment confrontada a una aguda crisi d'identitat nacional i està a la recerca de la seva pròpia autodefinició. Contràriament al paradigma clàssic segons el qual la qüestió nacional i identitària és protagonitzada per 'nacions incompletes'⁴ que lluiten per afirmar-se enfront de nacions més grans i 'completes', a la Rússia actual és el grup ètnic dominant qui està a la recerca de la seva autodefinició. A grans trets, l'existència d'un Estat rus (*Rossiiskoe Gosudarstvo*) va ser anterior a la nació russa (*Russkaya narodnost*) i, a la vegada, l'Imperi rus va precedir l'Estat rus. D'acord amb això, l'emergència de Rússia com a nació estigué indefectiblement lligada al procés continu d'expansió de l'Imperi cap als territoris poblats per ètnies al·lògenes. Una altra característica de l'Imperi rus, compartida posteriorment amb la Unió Soviètica, radicava en les relacions que s'establiren entre la nació russa i els pobles al·lògens. Durant el tzarisme, les classes dominants de les societats perifèriques van assimilar-se progressivament a les elits del centre, com va ser el cas dels tàtars,

dels georgians, dels alemanys, dels bàltics o dels polonesos. Durant determinades èpoques del règim comunista, es va establir aquest mateix tipus de relació en tant que les consideracions de classe o ideològiques varen prevaler sobre les identifications ètniques. És més, durant el període de *korenizatsiia*⁵ ser rus o pertànyer a una elit nacional russificada suposava un fre per als individus que aspiraven a ocupar càrrecs importants a les repúbliques nacionals. D'altra banda, els propis russos no es consideraven com una nació particularment afavorida per l'anterior règim: els indicadors econòmics de la RSFSR no eren substancialment millors que els de les altres repúbliques, les purgues dels anys trenta hi havien provocat més víctimes que enlloc, els russos havien contribuït més que cap altre poble a l'esforç bèl·lic de la Segona Guerra Mundial, la situació medioambiental era desastrosa, les minories ètniques els identificaven amb el totalitarisme soviètic, la seva contribució al manteniment de les repúbliques centroasiàtiques va ser considerable, etc. Finalment, des del punt de vista polític, la RSFSR tampoc no va ser privilegiada atès que tenia el mateix rang que nombrosos grups ètnics de dimensions més reduïdes i, fins i tot, estava subrepresentada des del punt de vista institucional en la mesura que nombroses institucions pansoviètiques substituïen les institucions russes. Des d'aquest punt de vista, l'accés a la independència no ha comportat una millora de la situació. Si la pèrdua de territoris inclosos dins l'Imperi rus i posteriorment a la Unió Soviètica (especialment Àsia central i Transcaucàsia) no fou viscuda de manera traumàtica, en canvi la secessió de Bielorrússia i Ucraïna va ser interpretada com una amputació històrica, identitària i cultural. De més a més, el nou traçat de fronteres ha provocat que gairebé 25 milions de russos ètnics es convertissin en ciutadans estrangers a les antigues repúbliques federades que molts consideraven de feia temps com la seva nova pàtria.

Si bé la desaparició de l'Estat soviètic ha permès que els russos passessin de ser no gaire més del 50% de la població de la URSS a representar més del 80% de la Federació russa, el reforçament dels russos en tant que grup ètnic majoritari enfront d'una multiplicitat de minories ètniques no ha fet més que intensificar la idea de que Rússia no és només l'estat dels russos i que la identitat russa ha d'integrar, també, els elements al·lògens. En darrer terme, la Federació russa actual reproduceix a menor escala la contradicció tradicional entre les variables ètniques i culturals i les variables polítiques i territorials de la identitat nacional russa. Aquesta situació es complica pel fet que la Federació russa està formada per 89 subjectes (32 dels quals són definits en termes ètnics) entre antigues repúbliques autònomes, regions, comarques, i ciutats federals, totes iguals en drets i deures segons la Constitució de 1993. Però atès que el Tractat Federal de 1992 es mostra més generós amb les repúbliques, existeix una duplictat d'interpretacions pel que fa a les competències que han de ser assumides per les institucions federals i les competències que corresponen a les repúbliques. Així, doncs, després de la desaparició de l'Estat soviètic, Rússia ha iniciat el seu camí cap a la recuperació de la seva identitat nacional i cap a la reconstrucció de la seva nacionalitat. Aquesta nova identitat russa es fonamenta, a grans trets, en la religió ortodoxa i en un nacionalisme que reproduceix, a manca

d'altres models, els esquemes igualitaris, autoritaris i comunitaristes de la societat russa tradicional. Aquesta recerca d'una nova identitat també s'emmarca dins de la tradicional contradicció d'una Rússia escindida entre les seves aspiracions occidentalistes i la seva tendència a l'aïllament. Acostumada a viure en els seus mites, la societat russa busca nous punts de referència socials i morals per resituar-se com a nació, atès que els mites pre-revolucionaris basats en la religió, l'Imperi i l'autocràcia foren eliminats per la Revolució bolxevic i substituïts pels nous mites bolxevics (internacionalisme proletari, construcció del socialisme), ara en decadència. Gradualment, però, s'anaren produint canvis significatius en la percepció subjectiva que els russos tenien de la seva pròpia identitat, principalment com a conseqüència de l'increment i de la radicalització de les vindicacions dels pobles al·lògens, que provocaren una confrontació inevitable entre el centre i la perifèria, i que els russos entressin en competència directa amb els grups al·lògens a l'hora de reclamar la solució de les desigualtats i dels greuges comparatius; de la presa de consciència dels ingents ajuts financers prestats a les repúbliques federades, de la delicada situació medioambiental, de la corrupció moral del conjunt de la societat soviètica, de l'abast real del terror estalinista i de les arbitrarietats comeses en dècades anteriors, ço que provocà no només una explosió de sentiments nacionalistes a les repúbliques sinó que també impulsà els dirigents perifèrics a eludir la seva responsabilitat amb atacs sistemàtics contra el centre i les autoritats federals, identificats amb els russos. Aquests, en veure's associats amb una política i unes autoritats que al llarg de set dècades no havien actuat envers ells de manera substancialment diferent que ho feren amb les altres repúbliques i que, de més a més, es veien privats d'institucions polítiques, econòmiques i culturals nacionals atès el solapament de les institucions soviètiques i russes, reaccionaren amb una reactivació d'un nacionalisme rus profundament ètnic. L'eclosió de moviments nacionalistes al cor mateix de la RSFSR (Tatària, Iakútia, Txetxènia, Tuva, Buriàtia, Daguestan, Ossètia, etc.) provocà una reacció en cadena entre la població russa, de tal manera que molts dels moviments nacionalistes russos que sorgiren a l'empara de la *perestroika* començaren, a diferència dels seus predecessors de la dècada dels anys setanta, a utilitzar les pràctiques centrífugues dels moviments nacionalistes perifèrics. Així les coses, davant la intensificació dels sentiments xenòfobs antirussos a les repúbliques transcaucàsiques i centroasiàtiques i la instauració de noves legislacions en matèria de llengües i d'ensenyament que beneficiaven les llengües autòctones, els nacionalistes russos es mobilitzaren creant uns fronts populars a imatge del que succeïa als països bàltics o a Transcaucàsia. Aquesta radicalització del nacionalisme rus provocà un doble enfrontament entre la RSFSR i les repúbliques federades, d'una banda, i entre la mateixa RSFSR i les autoritats federals, de l'altra. El fet que després del desmembrament de la URSS, la Federació russa quedés com a única entitat territorial amb una composició multiètnica tan complexa produí en la població russa el sentiment de què el seu país, orfe de punts de referència per dibuixar i construir una nova identitat s'havia convertit, senzillament, en el que quedava de la URSS un cop perduda tota influència sobre les altres repúbliques federades, algunes de les quals (Bielorússia i Ucraïna) constituïen alguns dels referents simbòlics de la Gran Rússia des del segle X.

Composició ètnica de la Federació Russa (1989)

Font: *Natsionalnii Sostav Naseleniia SSSR*. Moskvá: Finansi i Statistika, 1991.

L'articulació futura de la identitat nacional i de l'Estat russos és extremadament complexa en la mesura que, ara per ara, no sembla que s'hagin plantejat cap perspectiva de desenvolupament coherent ni orientacions precises sobre les polítiques econòmiques, socials i nacionals que permetrien dur a terme un procés de consolidació de la democràcia a la Federació russa. Davant de l'esclat de la cohesió nacional i identitària de la Rússia postsoviètica, els fonaments sobre els quals es tracta de basar la nova identitat i el nou Estat presenten intenses contradiccions, a la vegada que el context general obstaculitza l'articulació d'una societat civil tradicionalment poc desenvolupada, atès que ni el concepte de Rússia ètnica ni el de Rússia

imperial no poden mobilitzar ni unir els ciutadans russos en un mateix projecte nacional; que la intensificació de les particularitats econòmiques i regionals amenacen amb dislocar l'estructura territorial de la Federació; que la desorientació moral i social s'ha generalitzat entre una població mancada de punts de referència i d'identificació arran de la desaparició dels antics valors pre- i post-comunistes; i que la crisi econòmica endèmica ha desplaçat desenes de milions de persones per sota del nivell de la pobresa. En definitiva, els fets i les circumstàncies explicats al llarg d'aquestes pàgines constitueixen un entramat complex que Rússia haurà de resoldre per tal d'iniciar el camí de la democràcia, de l'estabilitat política, social i econòmica i del procés de reconstrucció nacional.

2. El despertar dels grups nacionals a Rússia i les legislacions lingüístiques

La Federació russa està integrada per 176 grups nacionals i s'hi parla un nombre gairebé similar de llengües. Aquestes comunitats minoritàries representen uns 28 milions de persones, el 20% de la població total⁶. Aquesta diversitat ètnica, lingüística i cultural es reflecteix en l'estatut federal del país, amb 21 repúbliques nacionals a les quals cal afegir les regions i els districtes autònoms.

Les àrees minoritàries es caracteritzen per una molt forta imbricació de pobles. La població russa representa entre 30 i 80% de la població de les repúbliques de Sibèria, entre 30 i 70% a les regions centrals i septentrionals, i entre 10 i 40% al Caucas. A això cal afegir-hi la presència d'altres grups nacionals que representen entre 5 i 40% de la població de les repúbliques. D'altra banda, la nacionalitat titular (epònima de la república) només és majoritària en 7 de les 21 repúbliques. Tenir en compte aquest multiculturalisme ha comportat el reconeixement d'un poder polític considerable a les minories titulars, tot i que aquest poder s'ha de relativitzar sovint degut a l'absència o a l'escassetat de mitjans financers i que Moscou conserva una influència important per mitjà de les subvencions (que poden arribar a constituir el 90% del pressupost d'algunes repúbliques) i de la concessió de crèdits per a l'adquisició i el subministrament de fonts energètiques. De més a més, s'està perpetuant l'important crisi sociocultural que va provocar la caiguda del comunisme. Deixant de banda el Caucas del Nord, *el Llibre vermell de la Unesco sobre les llengües en perill* només ressenya a Rússia tres llengües minoritàries que no ho estiguin⁷. Totes les altres són considerades com a "en vies d'extinció" o "amenaçades". Aquest contrast entre la voluntat de reconstruir la identitat nacional i la situació real pot comportar una sensació d'urgència que aboca de vegades les nacionalitats titulars a dur a terme accions radicals per a defensar la seva llengua i la seva identitat, a la vegada que tot sovint les tensions polítiques i socials s'alimenten de les tensions ètniques i culturals.

Dins d'aquest context, la qüestió lingüística cristal·litza en vindicacions identitàries dels diferents pobles de Rússia, a la vegada que constitueix per ella mateixa una font de tensions. Als territoris de l'antiga Unió Soviètica, els decrets i les lleis lingüístiques han contribuït de manera significativa a l'exacerbació de les tensions a Moldàvia i les discrepàncies lingüístiques continuen marcant l'agenda de l'activitat política als estats bàltics, principalment a Estònia i Letònia. A l'Àsia central, les minories russes es troben en una situació delicada atès que l'ús de les llengües nacionals s'ha convertit en un indicador important de la lleialtat política dels ciutadans, tot i que molt sovint manquen les estructures adequades per aprendre-les. La situació sembla menys greu a Rússia, on el rus continua essent acceptat globalment com a *lingua franca* i on cada república pot afegir-hi una o més llengües oficials. Però tot sovint el problema radica en els criteris d'elecció de les llengües oficials. Totes les repúbliques, excepte quatre, han adoptat lleis lingüístiques que donen la prioritat a la llengua de la nacionalitat titular. A Baixkíria, l'estatus oficial de la llengua nacional juntament al rus és objecte de polèmica atesa l'oposició dels tàtars –segona comunitat en pes demogràfic després dels russos i abans dels baixkirs- atesa la negativa dels baixkirs ha proclamar l'oficialitat del tàtar a la república. La situació és especialment complexa al Daguestan, on el 80% de la població és daguestanesa però on conviuen més de 30 llengües. A la vegada, alguns decrets instaurant l'adopció de l'alfabet llatí enlloc del ciríl·lic (per exemple, el decret de juliol de 1999 al Tatarstan) acostumen a ser interpretats com una voluntat manifesta i reptadora de distanciament creixent respecte de Moscou. De més a més, també representen un perill per a l'estabilitat de les relacions interètniques l'adopció de clàusules constitucionals que limiten, i fins i tot impedeixen, l'accés a les responsabilitats polítiques o administratives als ciutadans que no coneixen la llengua nacional de l'ètnia titular, com és el cas a Adygea, Ossètia del Nord, Baixkíria, i Mari El. També existeix la temptació per part d'algunes de les nacionalitats titulars d'utilitzar la qüestió lingüística a fi i efecte de provocar canvis demogràfics que comportin una major representació de la seva comunitat: allò que els francesos anomenen "le vote avec ses pieds" també és una realitat a Rússia, tot i que l'èxode de russos cap a repúbliques de població majoritàriament russa es deu principalment a qüestions econòmiques. La manca d'estructures locals de mediació que vetllin per als interessos legítims de les comunitats russòfones i dels altres grups minoritaris és encara més perillosa si tenim en compte que Moscou no sempre té prou capacitat o legitimitat per exercir aquest paper.

Pel que fa al desenvolupament de les legislacions lingüístiques al si de la Federació Russa després de la desintegració de la URSS, la Constitució de 1993 marcà un canvi respecte de la situació anterior, atès que comença amb el preàmbul següent:

"Nosaltres, el poble multinacional de Rússia, unit pel nostre destí comú sobre aquesta terra, amb la voluntat de defensar els drets humans i les llibertats, la pau civil, de preservar la unitat històrica de l'estat, nascuda dels principis reconeguts

d'igualtat i d'autodeterminació dels pobles, honorant la memòria dels nostres avantpassats (...)"⁸.

Per consegüent, les antigues repúbliques soviètiques començaren a adoptar un seguit de mesures legals que proclamaven l'oficialitat de la llengua autòctona⁹. Rússia també promulgà la primera llei lingüística de la seva història el 25 d'octubre de 1991 (Llei sobre les llengües dels pobles de la Federació Russa) on les llengües de la república eren esmentades com a part integrant del patrimoni nacional i de la seva herència històrica i cultural. D'acord amb l'article 2.2.,

"En el territori de la RSFSR l'Estat garantirà la llibertat lingüística de cadascun dels pobles que la integren, amb independència del nombre de parlants i de la seva situació legal, així com la llibertat lingüística de les persones, amb independència del seu origen, de la seva posició social, de la seva raça, de la seva adscripció nacional, del seu sexe, del seu nivell d'instrucció, de la seva religió i del seu lloc de residència."

Així mateix, l'article 3.2. estableix que:

"Atès que la llengua russa és el principal mitjà de comunicació entre les nacionalitats i els pobles de la RSFSR en virtut de les seves tradicions històriques i culturals, el rus gaudeix de l'estatus de llengua d'Estat en tot el territori de la RSFSR".

També destaquen per la seva importància dos altres textos legals: en primer lloc la Llei federal sobre els principis generals de l'organització de l'autogovern local, aprovada el 28 d'agost de 1995 i modificada el 22 d'abril de 1996, atès que atorga competències en matèria d'ensenyament a les entitats territorials autònomes (article 6.2.6.). El segon text, la Llei federal sobre l'autonomia nacional i cultural, de 17 de juny de 1996, proclama el dret a mantenir i desenvolupar les llengües autòctones de les repúbliques i entitats territorials autònomes (art. 9), reconeix el dret a rebre l'ensenyament primari en la llengua materna dels alumnes i a escollir la llengua de l'ensenyament (art. 10, 11, 12).

Tant la Constitució com les lleis federals que regulen els drets dels parlants de les llengües de les comunitats autòctones han estat seguides per una llarga sèrie de legislacions lingüístiques aprovades per les diferents repúbliques. Així, pràcticament totes les constitucions de les repúbliques proclamen l'oficialitat del rus i de la llengua autòctona, excepte les de Daguestan, Kabardino-Balkària, Mordòvia, i Ossètia del Nord, on s'afegeixen altres llengües o fins i tot dialectes de la llengua autòctona. Pel que fa a textos legals de rang inferior, com ara decrets o reglaments lingüístics, les repúbliques de Carèlia, Udmúrtia, Daguestan i Karatxai-Txerkèssia encara no n'han adoptat cap, mentre que sí que ho han fet

les repúbliques de Tatarstan, Adygea, Kabardino-Balkaria, Txuvaixia, Tuva, Buriatia, Calmúquia, Khakàssia, Sakha-Yakútia, i Bashkortostan.

Els elements fonamentals comuns a les disposicions legals en matèria de llengües proclamades a les diferents repúbliques de la Federació Russa radica en la voluntat de conservació, desenvolupament i foment de la llengua autòctona, la seva introducció o extensió en el sistema d'ensenyament, la formació de professors, la promoció de la literatura, de la ciència i de les arts, així com la utilització d'aquestes llengües als mitjans de comunicació audiovisuals. Paral·lelament, cada república s'encarrega de regular l'ús de les llengües oficials a l'administració, en la legislació i els documents oficials, en el sistema judicial, i en les relacions entre l'administració i els ciutadans.

3. Història, llengua i identitat a Calmúquia: de l'exclusió a la integració

Calmúquia és una petita república autònoma de la Federació Russa situada al Caucas del Nord. Amb una superfície de gairebé 76.000km², limita al nord amb el districte de Volgograd, a l'est amb el Mar Caspi, al sud amb les repúbliques autònomes del Daguestan i de Kabardino-Balkaria, i a l'oest amb la república d'Ossètia del Nord i els districtes de Stavropol i Rostov del Don. La capital Elista¹⁰ té una població de 95.000 habitants. La majoria dels 320.000 habitants de la república (62,7%) viu en zones rurals.

Mapa 1. Situació geogràfica de Calmúquia a la Federació Russa

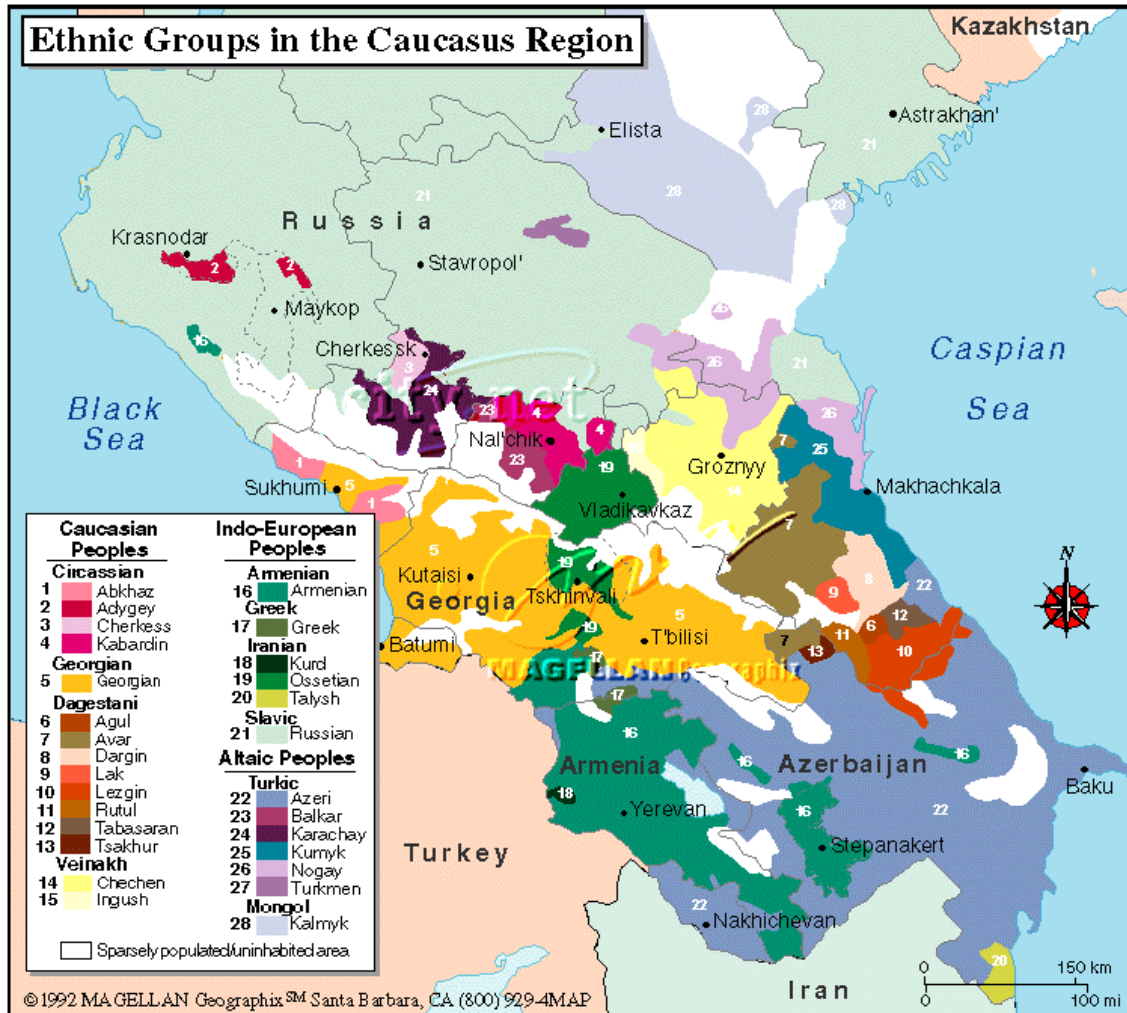
Els calmucs tenen el seu origen en les tribus nòmades Oirat¹¹ del grup mongol occidental procedents de la província xinesa de Xingjiang (també conegut com

Turkestan xinès d'acord amb les característiques lingüístiques i ètniques de la regió) que se separaren del tronc comú a principis del segle XVII com a conseqüència de les guerres civils que tingueren lloc entre els diferents *noyons* (prínceps) mongols i van començar a poblar les regions orientals del curs inferior del Volga (1609) mentre el grup més nombrós retornava cap a les seves regions d'origen¹². El seu origen mongol explica que el budisme constitueixi un element essencial en la seva identitat col·lectiva, fins al punt que l'any 1917 hi havia més de 100 *kurul* (temples) a Calmúquia i més de 3000 monjos. Al llarg de les successives onades de terror descarregades per Stalin durant la segona meitat dels anys trenta, els monestirs i les biblioteques budistes foren clausurats, a la vegada que nombrosos monjos foren afusellats o condemnats a llargues penes de privació de llibertat als camps de treball d'Extrem-Orient. No va ser fins al 1990 que tornà a obrir les seves portes el primer recinte d'oracions a Elista i l'any 1993 el govern de la república va crear un departament d'afers religiosos amb vistes a promocionar la religió budista, tot mantenint unes relacions excel·lents amb la comunitat ortodoxa.

Els calmucs que s'instal·laren per sempre més a la regió del Volga, es van convertir en subjectes de l'Imperi Rus mitjançant un pacte de vassallatge directe al tsar Mikhaïl Fiodorovich Romanov (1613), que els va assignar la funció de protegir les fronteres meridionals de Rússia dels atacs procedents del Caucas¹³. Després de la Revolució bolxevic i de la posterior Guerra Civil (1918-1920), en el transcurs de la qual el gruix de la població va simpatitzar amb les tropes blanques, es va crear la regió autònoma de Calmúquia el 14 de novembre de 1920, reconvertida en república autònoma dins de la RSFSR el 20 d'octubre de 1935. La creació d'un embrió d'estructura estatal va permetre un desenvolupament nacional i cultural progressiu que suposà una primera aproximació dels calmucs a la modernització, tot i que la política de sedentarització forçada aplicada a partir de 1932-33 comportà la destrucció de les estructures socials tradicionals. L'autonomia calmuca va ser abolida entre 1943 i 1958, mentre durà el període de deportació dels calmucs a Sibèria, Àsia Central, i Extrem-Orient (Magadan, Vladivostok, i Illes Sakhalin) sota l'acusació de col·laboració amb els nazis¹⁴. El record de la deportació és encara viscut traumàticament per part de la població, fins i tot per aquells que no la visqueren, atès que la seva identificació ètnica està íntimament relacionada amb les pràctiques budistes i xamanistes, amb la qual cosa adquireix una especial rellevància la comunicació directa amb els esperits de la natura i amb el seu entorn geofísic més immediat. Així, la brutal deportació de la qual foren objecte projectà sobtadament els calmucs en un entorn desconegut i totalment aliè des del punt de vista espiritual, i comportà el progressiu afebliment de les pràctiques budistes i una sotragada psicològica que encara es deixa notar avui dia¹⁵. El 29 de juliol de 1958 va ser restablerta la República autònoma de Calmúquia, excepte dues províncies que van passar a formar part de la regió d'Astrakhan. Tot i recuperar la seva autonomia, Calmúquia va continuar essent sotmesa a un intens procés de russificació. Els calmucs constitueixen, en definitiva, un illot de llengua mongol i de religió budista al mig d'una

regió poblada majoritàriament per cristians ortodoxos de llengua eslava i per musulmans sunnites de llengua caucàsica o túrquica.

Mapa 2. Grups ètnics presents al Caucas

En molts aspectes Calmúquia constitueix un cas especial dins del conjunt de repúbliques i regions que conformen l'actual Federació Russa. Calmúquia ha estat tradicionalment una de les repúbliques menys desenvolupades de l'antiga Unió Soviètica i la situació no ha variat gaire all llarg d'aquests darrers deu anys, contràriament a altres repúbliques. També és una de les poques entitats territorials que, tot i tenir una majoria de població autòctona, mai no ha interpretat la seva autonomia en termes de sobirania política, fins al punt que la seva Constitució conté determinades restriccions a l'exercici del dret a l'autodeterminació. Fins a un cert punt, l'explicació d' aquesta autocontenció radica en en la presa de consciència dels seus dirigents del seu endarreriment social i econòmic, del qual deriva una gran dependència dels subsidis i dels ajuts atorgats per les autoritats federals. Tot i les expectatives de creixement econòmic que va comportar la recuperació del control sobre els

recursos del país, les estructures econòmiques de Calmúquia continuen essent poc sòlides, el procés de privatització s'ha dut a terme de manera caòtica i arbitrària¹⁶, el sector primari -que aporta les dues terceres parts de la producció econòmica del país- està en una situació crítica, i l'índex d'atur és encara molt elevat. Al llarg dels darrers deu anys, els indicadors econòmics més importants han anat declinat o, en el millor dels casos, s'han mantingut: la producció de blat ha baixat de 532.000 tones al 1991 a menys de la meitat l'any passat, i el mateix succeeix amb la producció d'oli de girasol, de patates i de cítrics. Més greu encara, els descens important del bestiar ha comportat una greu escassetat de carn i de productes làctics bàsics per a l'alimentació¹⁷. Les dues taules següents reflecteixen el declivi de l'economia de Calmúquia al llarg dels darrers anys, com a conseqüència d'una modernització deficient de les infraestructures i d'una racionalització dels processos de producció qualitativament i quantitativa molt més precària que en altres repúbliques de característiques similars.

Taula 1. Índex de producció de béns industrials (% respecte dels anys anteriors)

Any	1985	1990	1995	1996	1997 ¹⁸
Índex	110	100,2	72	70	97

Font: "Promyshlennost'-Respublika Kalmykia"<http://www.society.ru/bibl/polros/KALMYK/>
(Reproduïda a Grin, 2000)

Taula 2. Comparació d'indicadors econòmics (1995)

	Calmúquia	Mitjana Regió Volga	% sobre Regió Volga
Nivell salarial 1000 rubles/mes	244	390	63
Productivitat industrial (milions de rubles per treballador)	28	59	47
PIB per capita (milions de rubles)	3	9	32
PIB (bilions de rubles)	890	18.466	5

Font: Centre of Regional Analysis and Forecasting. Russian Regional Database (1995)
http://russianculture.about.com/culture/russianculture/msub30.htm?REDIR_404=yes&

Paral·lelament, Calmúquia continua patint els efectes negatius de la política medioambiental portada a terme durant el període soviètic. En efecte, segons les dades d'un treball d'investigació realitzat entre 1994 i 1997, les terres de conreu i les aigües subterrànies estan fortament contaminades per les fuites radioactives que es produeixen en les antigues mines d'urani ara en desús, el deteriorament i l'erosió del sòl estan produint una desertització progressiva de les terres de pastura (el 80% de la superfície ja està tan degradada que es pot qualificar Calmúquia com el primer desert europeu creat per l'home), a la vegada que l'augment del nivell del Mar Caspi amenaça amb inundar 93.000 hectàries de terres aptes per a l'agricultura¹⁹. La situació ha arribat a extrems tan importants que ja l'any 1993 el president Ilumzhinov va haver de declarar l'estat d'emergència atesa la perillosa disminució de les reserves d'aigua de la república. Finalment, els efectes sumats del canvi ecològic i de la bancarrota econòmica han minvat espectacularment l'esperança de vida de la població local²⁰. A fi i efecte de limitar l'impacte de la degradació medioambiental, a banda del programa especial aplicat per les Nacions Unides amb vistes a regenerar l'ecosistema de les estepes i a revitalitzar l'agricultura local, les autoritats federals també han pres una sèrie de mesures per intentar frenar els progressos de la degradació del sòl en el conjunt de la Federació mitjançant el Programa Federal de Lluita contra la Desertització, a la vegada que un decret presidencial ha establert un ambiciós programa de reforestació periòdica en les zones més afectades de Calmúquia²¹.

Pel que fa a la situació sociolingüística, tot i que les dades censals de 1989²² indicaven un índex de retenció de la llengua autòctona del 89%, una enquesta realitzada el mateix any per l'Acadèmia Soviètica de les Ciències i la Universitat d'Elista revelava que només el 41% del calmucs utilitzaven habitualment la seva llengua en les relacions interpersonal endogrups, a la vegada que el percentatge baixava fins a només 10% entre els menors de 30 anys²³. De més a més, les dades oficials del Ministeri d'educació de la república indiquen que l'any 1999 només el 3% dels alumnes de primària i secundària tenien el calmuc com a llengua materna, la qual cosa posa en dubte la fiabilitat de les dades censals suara esmentades. D'altra banda, tant els informants entrevistats com l'observació realitzada sobre el terreny per l'autor suggereixen que es tracta d'una competència passiva i parcial de la llengua²⁴, atès que la deportació a Sibèria va produir un trencament brusc en la transmissió intergeneracional de la llengua. Actualment, només una escola primària d'Elista utilitza el calmuc com a llengua vehicular de les assignatures. Es tracta de l'escola-pilot "Altn Gasn", fundada al 1994, on també s'ensenya als infants el rus (com a *lingua franca* de comunicació amb els altres pobles de la regió, de la Federació Russa i de les antigues repúbliques soviètiques), el tibetà (com a llengua de les pràctiques religioses), l'anglès i l'alemany²⁵. A les altres escoles primàries i secundàries, hi ha una assignatura de calmuc i la Universitat d'Elista ofereix una carrera de filologia calmuc. La presència del calmuc també és testimonial als mitjans de comunicació atès que els programes de televisió en desconexió per

a Calmúquia emeten només en rus, i que el diari de més audiència (23.000 exemplars) *Izvestiya Kalmyki*²⁶, és redactat íntegrament en rus, si bé inclou algunes seccions sobre la història, la cultura i la llengua de Calmúquia, a banda de ser *de facto* el diari oficial de la república²⁷. En definitiva, el calmuc es troba en perill d'extinció, atès que cal afegir a tot el que ha estat exposat, que si bé el 85% dels menors de 25 anys el consideren com a la seva llengua materna, només el 6% declara saber parlar-lo correctament i només constitueix la llengua d'ús habitual en 6 poblacions d'escassa demografia.

Pel que fa a les relacions interètniques, tot i que la política oficial del govern de la república tracta d'equilibrar la presència de representants dels diferents grups ètnics en l'administració i mostra una gran tolerància cap a la diversitat lingüística, cultural i religiosa de la població, l'element autòcton està clarament sobrerepresentat respecte del seu pes demogràfic²⁸, a la vegada que els dos grups majoritaris tendeixen a viure de manera separada: a Elista, ambdues comunitats viuen en extrems oposats de la ciutat, separats per una línia divisòria imaginària, mentre que l'índex de matrimonis mixtos és escàs.

Taula 3. Composició ètnica de Calmúquia

Grup ètnic	Nombre absolut	Percentatge
Calmucs	146.316	45,4
Russos	121.531	37,7
Dargins	12.878	4,8
Txetxens	8.329	2,6
Kazakhs	6.277	1,9
Alemanys	5.586	1,7
Ucraïnesos	4.069	1,3
Avars	3.871	1,2
Kumyks	1.530	0,5
Bielorussos	1.334	0,4
Altres	8.067	2,5

Font: Goutchinova, 1997.

Amb vistes a frenar i a invertir el procés de substitució lingüística tot garantint l'estabilitat de les relacions entre els diferents grups nacionals en una regió especialment castigada pels conflictes interètnics, el Parlament de Calmúquia va aprovar tot just fa un any la Llei sobre les llengües dels pobles de la República de Calmúquia²⁹, que conté 27 seccions organitzades en un preàmbul i 7 capítols, i s'emmarca dins del sistema constitucional rus (Constitució federal) i calmuc (*Stepnoye Ulozheniye*). El preàmbul estableix els objectius i els principis generals de la legislació lingüística de la república, amb l'objectiu de garantir "el renaixement, la conservació i la promoció de les llengües com a element fonament de l'herència espiritual dels pobles de la república", a la vegada que prohibeix explícitament qualsevol mena de discriminació basada en la llengua dels ciutadans. El capítol 1 estableix disposicions generals sobre l'estatus legal de la Llei (secció 1); la llibertat d'elecció de la llengua

(secció 2); l'oficialitat de les llengües, calmuc i rus (secció 3); els drets lingüístics dels ciutadans (secció 4); la protecció de les altres llengües de la república, és a dir aquelles que no són oficials (secció 5); les competències del govern en matèria de política lingüística (secció 6); i les mesures que cal establir per al desenvolupament de la Llei (secció 7).

El capítol 2 se centra sobre els drets lingüístics dels ciutadans pel que fa a la lliure elecció de la llengua i estableix el deure de tots els ciutadans de la república de conèixer el calmuc (secció 8); la llengua del sistema d'ensenyament (secció 9); i el paper que ha de tenir en l'ensenyament de la llengua autòctona (secció 10).

El capítol 3 regula l'ús de les llengües en les estructures polítiques i administratives de la república (secció 11), en les publicacions oficials (secció 12), en els processos electorals i els referèndums (secció 13), en les empreses i dependències públiques (secció 14), en els arxius (secció 15), en la correspondència oficial (secció 16), en els tribunals i en els procediments judicials (secció 17), en els sectors de la comunicació, del transport, del subministrament d'energia i de l'agricultura (secció 18), en l'administració de correus (secció 19), en els mitjans de comunicació (secció 20), i en els serveis públics i les activitats comercials (secció 21).

El capítol 4 es dedica monogràficament a la toponímia (seccions 22 i 23).

El capítol 5 consta d'un sol article, on es regula l'ús de les llengües en les relacions externes entre Calmúquia i els estats estrangers i les organitzacions d'àmbit supranacional.

El capítol 6 incideix en la possibilitat d'emprendre accions judicials contra ciutadans, institucions i organitzacions que no compleixin amb el que estableix la Llei, sense establir, però, cap mena de règim sancionador.

Finalment, el capítol 7 indica la data d'entrada en vigor de la Llei a partir de la seva publicació als diaris *Khalmg Unen* i *Izvestiya Kalmykii* (17 de novembre de 1999) i la consegüent derogació de l'antiga llei de 1991.

Òbviament, tot i ser un primer pas cap a la regulació del multilingüisme a la república i l'establiment de mesures de protecció i foment de la llengua autòctona, la Llei no garanteix per si mateixa la seva conservació, atesa la situació sociolingüística ressenyada en les pàgines anteriors. Una llengua només sobreviu d'una generació a l'altra quan els mecanismes de producció i reproducció funcionen de manera

adequada al si de la família, del sistema d'ensenyament, i de les xarxes de relacions interpersonals més immediates, i ja hem vist que aquest no és el cas a Calmúquia. D'altra banda, el trencament sobtat de la transmissió intergeneracional de la llengua arran de la deportació i de l'exili han bloquejat el desenvolupament d'una variable fonamental per a la producció i reproducció de la llengua: la utilitat que pot suposar conèixer i utilitzar la llengua autòctona. Finalment, la manca o la feblesa d'altres variables com ara la legitimització de la llengua, la seva institucionalització com a sistema de referència endogrupal o encara el procés psicològic i social mitjançant el qual l'ús de la llengua s'accepta com a normal, sense que sigui necessària cap mena de justificació en clau identitària o militant, també constitueixen uns elements que hipotequen seriosament el futur del calmuc. Així les coses, està clar que el sistema educatiu s'ha de convertir en la pedra angular de qualsevol proposta de planificació i de política lingüística que pugui derivar-se del nou marc legal.

Però, no només això, també és necessari que a fi i efecte de satisfer les necessitats i les aspiracions dels diferents grups nacionals presents a Calmúquia i de gestionar la diversitat ètnica, lingüística, religiosa i cultural de la república sense provocar esclats de tensió interètnica en una regió particularment propícia als enfrontaments, les autoritats locals impliquin directament aquests grups nacionals en la formulació, l'aplicació i l'avaluació de les polítiques de protecció i de promoció dels seus drets. En efecte, l'ampli ventall de necessitats i d'aspiracions dels grups minoritaris requereix identificar de manera rigorosa quines són les polítiques que cal endegar amb vistes a crear una participació efectiva d'aquests grups en el procés de recuperació nacional, cultural i lingüística de Calmúquia sobre una base de no-discriminació i de respecte als drets humans, socials i econòmics dels seus ciutadans.

En aquest context, un dels principals objectius de la política de recuperació nacional, cultural i lingüística ha de ser l'aplicació d'estratègies equilibrades en matèria de planificació lingüística. I això no només per a garantir un nivell satisfactori de coneixement de la llengua autòctona entre el conjunt de la població, sinó també per a millorar el seu desenvolupament social i econòmic: la promoció de la llengua ha d'estar directament vinculada amb els interessos de les diferents comunitats presents al territori de la república, amb les activitats econòmiques, amb les xarxes socials, amb el reequilibri del territori, amb el benestar social i amb la solució dels greus problemes ecològics, per tal de crear, consolidar i desenvolupar una societat civil forta i dinàmica. Això suposa establir una sèrie d'actuacions prioritàries, d'entres les quals destaquen:

- L'aplicació d'una política lingüística que tingui en compte els interessos i les necessitats de les comunitats nacionals locals i sigui respectuosa amb les legislacions i recomanacions internacionals existents;

- L'extensió dels processos de decisió sobre l'ús de les llengües més enllà de les esferes oficials mitjançant la participació efectiva de la societat, de les ONG existents³⁰ i dels representants de les altres comunitats lingüístiques de la república;

- El finançament d'actuacions globals que no només incloguin plans d'acció sinó també el disseny, la publicació i la difusió de nous manuals escolars que permetin l'accés a l'aprenentatge de la llengua autòctona a totes les comunitats lingüístiques i lluitar contra la discriminació i la intolerància;

- La realització d'enquestes sobre usos lingüístiques per tal de disposar de dades fiables pel que fa a la situació sociolingüística real de la llengua calmuca, els seus àmbits d'ús, la transmissió intergeneracional i el nivell de compromís de la població amb la promoció de la llengua autòctona; i

- El reforçament i el desenvolupament de les estructures educatives existents, com ara el *Kalmyk Centre for Intensive Language Teaching*, per així poder disposar d'un equip de treball pluridisciplinari amb vistes a desenvolupar nous mètodes d'aprenentatge, amb especial èmfasi en les noves tecnologies i en la formació d'adults, i a actualitzar i millorar, qualitativament i quantitativa, els treballs de recerca en pedagogia, sociolingüística i planificació lingüística.

En el cas específic de Calmúquia, cal insistir en l'estreta relació que ha d'existir entre les polítiques de recuperació i promoció de la llengua autòctona i el desenvolupament global de la societat, en tant que és imprescindible determinar la influència exercida sobre els usos lingüístics pels processos de reestructuració econòmica en un període de transició d'una economia planificada cap a una economia de mercat, així com de quina manera el respecte cap a la diversitat lingüística i la promoció de la llengua autòctona poden convertir-se en un element de benefici econòmic i social per als ciutadans. Així, doncs, fóra pertinent basar les polítiques de promoció del calmuc en una sèrie de principis bàsics:

1. Participació del màxim nombre possible d'agents socials;
2. Desenvolupament de la recerca sociolingüística per tal de poder detectar i avaluar els processos que tenen lloc al si de la societat;
3. Periodització dels objectius per evitar canvis sobtats en les actuacions dutes a terme i permetre un procés gradual d'extensió de l'ús social del calmuc;
4. Establiment de prioritats d'acord amb el que s'ha ressenyat anteriorment;
5. Recerca d'efectes multiplicadors per tal d'abastar un màxim de sectors socials;

6. Aplicació de polítiques de persuasió i de sensibilització per tal que la defensa dels drets lingüístics individuals i col·lectius no posi en perill el fràgil equilibri de les relacions interètniques;
7. Voluntat de consens d'una banda entre les dues comunitats majoritàries, i de l'altra entre la nacionalitat titular i els grups lingüístics i nacionals minoritaris; i
8. Associar la llengua autòctona amb elements de progrés social i econòmic, tot respectant els valors tradicionals profundament arrelats entre els calmuqs, a fi efecte d'incrementar-ne el prestigi social.

4. Conclusió: els reptes del multilingüisme a la Federació Russa

Els processos lingüístics i culturals que tenen lloc a la Federació Russa vénen determinats per una combinació de factors ressenyada al llarg de les pàgines que precedeixen: a) la gran diversitat cultural, lingüística i religiosa de la població sobre el conjunt del territori; b) la presència demogràficament dominant dels russos en la majoria de les repúbliques autònomes; c) la influència dels criteris nacionals-territorials establerts pel règim soviètic per mirar de gestionar la diversitat lingüística i ètnica; i d) els processos de reestructuració econòmica que s'estan duent a terme de forma desordenada.

Ja s'ha esmentat que només en només 7 de les 21 entitats territorials nacionals, la nacionalitat titular constitueix la majoria de la població³¹. De més a més, la majoria d'aquestes entitats reproduïx a microescala el mosaic de nacionalitats, llengües, cultures i religions presents al conjunt de la Federació. Paral·lelament, el rus constitueix la llengua de comunicació entre el centre i la perifèria, a la vegada que el procés de russificació endegat, amb avenços i retrocessos en funció dels interessos i de les estratègies de legitimació del règim soviètic, a partir de mitjans de la dècada dels anys trenta, continua tenint el seus efectes sobre les llengües minoritàries.

L'aplicació del criteri nacional-territorial, ja ho hem vist, va permetre el desenvolupament de les llengües de les nacionalitats titulars per mitjà de la creació d'unes elits regionals i d'estructures culturals, socials i econòmiques que les convertiren en quasi-estats, ja abans de la desaparició de l'Estat soviètic. Però a partir de 1992, i a diferència del que succeïa anteriorment, la Llei federal sobre l'autonomia nacional-cultural també ha permès a les comunitats nacionals i lingüístiques que no disposaven d'estructures politicoadministratives pròpies disposar elles també del dret a constituir-se en entitats territorials autònomes i a crear les condicions necessàries per a la conservació i la promoció de les seves llengües.

També la situació econòmica derivada del pas caòtic d'una economia planificada cap al lliure mercat constitueix un obstacle més per a les comunitats ètniques i

lingüístiques perifèriques, en tant que la majoria depèn dels subsidis atorgats per les autoritats per evitar el col·lapse total de les seves estructures econòmiques, la qual cosa deixa poc marge per finançar polítiques de promoció de les llengües autòctones, ateses les prioritats urgents en matèria de benestar social, ensenyament, sanitat i modernització de l'economia.

Amb tot, el principal risc de tensions interètniques està menys lligat a les relacions que es puguin establir d'ara en endavant entre les autoritats federals i les repúbliques perifèriques, que no pas a la capacitat de les nacionalitats de tenir en compte la situació, les necessitats i els interessos de les altres comunitats nacionals presents al seu territori; de conciliar el seu desig de promoure les llengües autòctones amb la presa de consciència de la complexitat i de la lentitud dels processos de transició i de canvi d'hàbits lingüístics profundament arrelats; i de posar en marxa estructures operatives que permetin, tant a les nacionalitats titulars com als grups minoritaris, accedir a l'aprenentatge de la llengua autòctona, molt sovint convertida només recentment en llengua oficial juntament amb el rus.

En definitiva, és fonamental i urgent que les nacionalitats puguin assumir i tenir èxit davant d'aquest repte per tal d'evitar un autèntic daltabaix i una intensificació de les tensions interètniques:

És obvi que les llengües de tots els pobles de Rússia, incloent-hi el rus, estan en crisi. La majoria d'elles està en vies d'extinció. Ens trobem sense cap mena de dubte a un pas d'una catàstrofe humanitària, soterrada per les terribles condicions socioeconòmiques que estem patint aquests darrers anys. No importa que moltes llengües autòctones siguin ara llengües oficials. La crisi està tan avançada que en la majoria de casos el procés d'extinció ja és irreversible³².

Bibliografia³³

BAKLANOVA, Galina (2000) "The Development of Modern Technologies for the Native Language Teaching as One of the Means for the Implementation of the Kalmyk Language Revival Program". *Minority Languages in Russia: Perspectives for Development. Acts of the International Seminar*. Elista.

BARRETT, Thomas M. (1995) "Lines of Uncertainty: The Frontiers of the North Caucasus". *Slavic Review*, Fall 1995.

BAZIN, L. (1986) 'Les peuples turcophones en Eurasie: un cas majeur d'expansion ethnolinguistique'. In *Hérodote. Géopolitique des langues*, 42:75-108.

BGAZHOKOV, B. (2000) "The crisis of national languages in Russia". *Minority Languages in Russia: Perspectives for Development. Acts of the International Seminar*. Elista.

BOGRDANOVA, Tatiana (2000) "From Confrontation to Harmonisation of Language Relations". *Minority Languages in Russia: Perspectives for Development. Acts of the International Seminar*. Elista: 2000.

BUTOVSKAYA, Marina; Olga Vorotnikova (1997) "Social behavior among Kalmyk primary school children: An observational study". *Noldus News*, Volume 4, Number 2, July 1997.

BRUBAKER, Rogers (1996) *Nationalism reframed*. Cambridge: Cambridge University Press.

COMRIE, Bernard, (1981) *The Languages of the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.

Constitution of the Russian Federation as approved by RF President Boris Yeltsin and submitted to National Referendum in December 1993.

"Earth to Kalmykia, come in please". *The Economist*, December 20, 1997.

GELLNER, Ernest (1964) *Thought and Change*. London: Weidenfeld & Nicholson.

GORYAEV, Andrei; Omakayeva, E. (2000) "On Problems of Studying Minority Languages in Russia. Case Study of the Kalmyk Language". *Minority Languages in Russia: Perspectives for Development. Acts of the International Seminar*. Elista.

GOUTCHINOVA, Elsa-Bair (1997) *Kalmykia: A Model of Ethnological Monitoring*. Moscow: Institute of Ethnology and Anthropology of the Russian Academy of Sciences.

GREENFELD, Liah (1993) *Nationalism. Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press.

GRIN, François, (2000) "Kalmykia: from Oblivion to Reassertion?" Working Paper No. 10, *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. Flensburg: European Centre for Minority Issues.

HALE, Henry E. (1998) *The Regionalization of Autocracy in Russia*. Program on New Approaches to Russian Security, Policy Memo Series, 42.

HROCH, Miroslav (1985) *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.

KORNOUSSOVA, Bossia (2000a) "Building Multilingual Systems of Education to Motivate Schoolchildren to Study [their] Mother Tongue". *Minority Languages in Russia: Perspectives for Development. Acts of the International Seminar*. Elista.

KORNOUSSOVA, Bossia (2000b) "Language Policy in Russia: scopes and challenges". Paper submitted at the Conference *Lesser Used Languages and the Law in Europe*, Academy of European Law, Trier (Germany), September 7-8, 2000. [Cortesia de l'autora].

LEPRÊTRE, Marc (1997) 'La construcció de l'Estat i perspectives actuals del nacionalisme rus'. *El Contemporani*, 13:33-37.

MARK, Rudoph (1998) "The Republic of Kalmykia (Khalmg Tangsh). Or "Ilyumzhinov Ltd", *Bericht des BIOst*, Nr. 35/1998.

Nationality Policy in the Russian Federation. Proceedings of the International Conference on Problems of Ethnic Relations in the Russian Federation. Project on Ethnic Relations, 1992.

Natsionalnii Sostav Naseleniia SSSR. Moskvá: Finansi i Statistika, 1991.

NEKRITCH, Aleksandr M. (1978) *The Punished Peoples*. New York: W.W. Norton.

NEROZNAK, Vladimir (2000) "Language Laws of the Peoples of the Russian Federation and Programming the Language Development". *Minority Languages in Russia: Perspectives for Development. Acts of the International Seminar*. Elista.

NEUMANN, Eva Jane (1998) "Lost Locale, Return and Healing in Kalmykia. *The Research Letter of the East European Anthropology Group*, Vol. 16/2. Special issue "Out of the Ruins: Cultural Negotiations in the Soviet Aftermath".

NIMNI, Ephraim (1991) *Marxism and Nationalism. Theoretical Origins of a Political Crisis*. Boulder: Pluto Press.

Punished peoples: the mass deportations of the 1940s. Displacement in the Commonwealth of Independent States. UNHCR publication for CIS Conference, May 1996.

SALMINEN, Tapani (1999) *UNESCO Red Book on Endangered Languages: Europe*. Consultable a: http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html.

SUNY, Ronald (1992) 'State, civil society and ethnic cultural consolidation in the USSR - roots of the national question'. A: Gail W. Lapidus et al. *From Union to Commonwealth. Nationalism and Separatism in the Soviet Republics*. Cambridge: Cambridge University Press.

SUNY, Ronald Grigor (1993) *The revenge of the past: nationalism, revolution and collapse of the Soviet Union*. Stanford: Stanford University Press.

SZPORLUK, Roman ed. (1994) *National Identity and Ethnicity in Russia and the New States of Eurasia*. London: M.E. Sharpe.

THELENGIDOVA, V., ed. (1998) *Kalmykia: Vostok v Evrope/Kalmykia: East in Europe*. Elista.

TISHKOV, Valery (1997) *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union*. Oslo: International Peace Research Institute.

United Nations Environment Programme Biennial Report, 1996-1997. Regional Responses: Europe.

Notes

¹ L'autor agraeix els comentaris i les aportacions de François Grin (European Centre for Minority Issues, Flensburg); de Bossia Kornoussova (Kalmyk Center for Intensive Language Teaching, Elista); de Pierre-Emmanuel Pascaud (Association Française pour l'Ouverture aux Régions Asiatiques, Paris); d'Anna-Maria Majlöff (Division des Langues, UNESCO); i la generositat d'Irshka Irchinova. Quedi constància que els possibles errors, incorreccions o mancances només són imputables a qui signa aquest text.

² Vitaly Ganiushin, periodista rus de gran prestigi, ja va avisar que: "*Hem pogut sobreviure a la desaparició de la URSS, però no podríem sobreviure a la desintegració de Rússia*" (*New Times*, 1993, nº30).

³ República Socialista Federativa Soviètica de Rússia.

⁴ Vegeu Gellner (1964:174) i Hroch (1985).

⁵ Política de nacionalització de les nacions i ètnies de l'Estat (literalment 'reforçament de l'element autòcton) aplicada durant la dècada dels anys vint.

⁶ Les dades de població corresponen a 1989, any del darrer cens soviètic.

⁷ El tàtar, el iakut i el tuva. Vegeu: http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html.

⁸ Constitution of the Russian Federation as approved by RF President Boris Yeltsin and submitted to National Referendum in December 1993.

⁹ També cal esmentar que les lleis lingüístiques aprovades a les repúbliques bàltiques a partir de 1989 tingueren una influència important sobre els decrets que s'anaren aplicant a la RSFSR en matèria de multilingüisme.

¹⁰ Elst, en calmuc, significa *sorrenc*. La ciutat va ser rebatejada amb el nom de Stepnoy (estepari) entre 1944 i 1957, coincidint amb el període de deportació de la població autòctona.

¹¹ L'origen del mot 'oirat' és encara objecte de discussions atès que segons algunes fonts provindria de "derben oirat" (al·liança de quatre tribus), mentre que d'altres consideren que prové de la paraula "llop", que per altra banda era el tòtem d'una de les quatre tribus oirat que empergueren camí cap a l'oest.

¹² Segons algunes fonts, el nom "calmuc" significaria "els que s'han quedat".

¹³ Un segle més tard, la cavalleria calmuca tindria una importància decisiva a la batalla de Poltava (1709) on les tropes russes van derrotar l'exèrcit suec de Carles XII, iniciant així un llarg període d'hegemonia a Europa oriental i a les regions bàltiques. Arran d'aquesta victòria, un ucàs de l'emperador Pere el Gran oficialitzà el crit de guerra calmuc "hurrah" en tots els seus exèrcits. L'origen del mot és la paraula calmuca "uralan" (endavant).

¹⁴ La població sencera va ser deportada entre el 27 i el 30 de desembre de 1943.

¹⁵ Fins a finals de la dècada dels vuitanta el tema de la deportació i dels anys d'exili estigué totalment absent dels debats en l'esfera pública.

¹⁶ Tot i les connexions empresarials del president de la república Kirsan Iliumzhinov a nivell internacional, Calmúquia tampoc no ha sabut atreure una quantitat suficient d'inversions estrangeres, i només algunes empreses, principalment en el sector de la indústria lleugera, han estat modernitzades satisfactòriament.

¹⁷ Per a una anàlisi detallada de la situació econòmica a Calmúquia, vegeu Grin (2000).

¹⁸ D'acord amb dades recollides sobre el terreny (vegeu Grin, 2000), l'increment corresponent a l'any 1997 no ha tingut continuïtat, en tant que l'any 1999 la renda per càpita a Calmúquia era de 38 i el cost de la vida de 86 respecte de la mitjana de Rússia (=100).

¹⁹ Vegeu Goutchinova (1997).

²⁰ La gravetat de la situació ha impulsat l'*United Nations Environment Programme* a subministrar ajut tècnic i econòmic a Calmúquia per mirar de paliar els efectes de la desertització mitjançant el Programa Nacional de Lluita contra la Desertització per tal d'evitar un "genocidi ecològic".

²¹ Un dels principals projectes del Programa consisteix en la creació d'un Centre Europeu de Lluita contra la Desertització, amb la finalitat d'utilitzar l'experiència de Calmúquia per evitar que la situació es repeteixi en altres regions europees.

²² Vegeu *Natsionalnii Sostav Naseleniia SSSR*. Moskvá: Finansi i Statistika, 1991.

²³ La mateixa enquesta es va dur a terme l'any 1993 amb resultats similars: el 44% dels entrevistats afirmaven que el calmuc era la seva llengua d'ús habitual, mentre el 55% contestà que era el rus. Per a més detalls, vegeu Goutchinova (1997):48-52.

²⁴ Entrevistes i observacions realitzades per l'autor a Elista entre el 9 i el 15 de maig de 1999.

²⁵ Vegeu Baklanova (2000) per a una descripció completa de la presència del sistema educatiu.

²⁶ Els números endarrerits del diari són consultables a <http://www.kalmykia.org.ru/ik/>

²⁷ Existeix un diari *Khalmg Unen* (La veritat de Kalmykia) redactat en calmuc des de 1920, amb l'excepció dels anys de deportació i exili.

²⁸ Només 4 dels 20 ministres no són calmucs i a l'oficina de l'administració presidencial treballen 23 calmucs i 4 russos.

²⁹ Llei 30-II-3, de 27 d'octubre de 1999, que deroga la Llei 137-IX, de 30 de gener de 1991 "Sobre les llengües a la RSS de Calmúquia-Khalmgy Tangch".

³⁰ En aquest sentit ha de ser bàsica l'aportació de RUMIDAP (Russian Minorities' Initiative for Democracy and Peace), amb seu central a Elista, que treballa sobre diverses comunitats lingüístiques del Caucas del Nord (Daguestan, Adygea, Ossètia del Nord i Kabardino-Balkària) i Sibèria (Tuva, Buriàtia i Khakàssia).

³¹ Vegeu el gràfic de la pàgina 7.

³² Bgazhnokov, 2000.

³³ La llista de referències bibliogràfiques conté tant les obres citades en aquest text com les que permeten accedir a una millor i més completa informació sobre els temes aquí tractats.